

ՇՎԷՅՑԱՐԱԿԱՆ ԳԻՒՂԸ

VI

Մերելիս, այսօր կիրակի է. գնում եմ այստեղի գիւղական եկեղեցին ժամերգութեան ներկայ լինելու. ինձ ասացին, որ ամեն կիրակի քահանան քարոզ է խօսում. թէ եկեղեցին և թէ մանաւանդ քահանան ինձ շատ են հետաքրքրում. Շվէյցարական, քաղաքային քահանաների մտաւոր և բարոյական առաւելութիւնների հետ ծանօթ եմ, քեզ անշուշտ չեմ զարմացնի, թէ ասեմ, որ նրանք բոլորն էլ անպատշաճ համայնարանական են և մեծ մասամբ աւետարանական առաքինութիւններով օժտուած մարդիկ. Նրանց հասարակական դրժունէութիւնը, որ արտայայտւում է զլիաւարապէս բարեգործութեան ասպարիզում, oeuvres de charité-ի մէջ, այն աստիճան բեղմնաւոր է, որ քաղաքակրթութեամբ լուսամիտ շվէյցարական քաղաքացին մեծ յարգանք է աւածում դէպի իր քահանաները. Այն խայտառակ սկանդալները, որոնցով հռչակուած են մեր կողմերում քահանաները, այն ընչաքաղց, ամօթալի պոռոտարուծութիւնը, որ նրանց դարձնում է անհասկանալի մի դասակարգ անգամ հաւատացող հօտի աչքում, այս երկրում միանգամայն անծանօթ են. Մեր քահանաները բոյսեր են, որոնք Ալպերի վրայ երբէք չեն բուսնի, այստեղի հողն ու կլիման նրանց համար սպանիչ կը լինին:

Ես չեմ ուզում երկար խօսել շվէյցարական քաղաքային քահանաների մասին, դա իմ նպատակից դուրս է, և ես ընդհանուր խօսքերով ասացի՝ ինչ որ հարկաւոր էր ինձ առանձնապէս հետաքրքրում է այս երկրի գիւղական քահանան, գիւղական եկեղեցին. Լուրջ, կենսական խնդիրներով աղքատ մեր անապատ կենսութեամբ վերջին տարիները հրապարակօրէն բուսու քահանայական հարցը, դու գիտես, թէ այդ հարցի վրայ մեզանում այժմ մի ահագին գրականութիւն կայ. ինչ զարմանք, մեզ

համար խօս վաղուց են ասել, թէ տիրացու ազդ ենք, տիրացուի պատմութիւն ենք ունեցել, տիրացուների պէս էլ աշխատում ենք շարունակել մեր պապերի սկսածը:

Ինչ ուզում են ասեն, բայց ով ուշի ուշով հետեւել է Վիհանայական հարցի մասին եղած ողորմելի վիճարանութիւններին, նա համոզուած կը լինի, որ մարդիկ ուզում էին իմանալ թէ հայ ժողովրդին կրթուած քահանայ հարկաւոր է, թէ ոչ: Մնացած բոլորը կամ կղերական, կամ կղերամիտ սովեստութիւններ էին, որոնցով ջանք էին անում քօղարկել իրանց իսկական մտքերը: Բայց այդ թողնենք, որովհետեւ ինչպէս գիտես, այդ բոլոր աղմուկը, այդ բոլոր ճամարտակութիւնները վերջ ի վերջոյ ոչ այլ ինչ էին, եթէ ոչ մի քանի խիճեր, անզգոյշ ձեռքով ձգուած դարաւոր լծակի մէջ, որի պղտոր ալիքները մի պահ թեթեւ չըջաններ արին, և կրկին ամեն րան խաղաղուց, իրենք ընդունեցին իրանց նախկին կերպարանքը, և ընթանում են այն շաւղով, որ գծել է նրանց համար եկեղեցականութեամբ ապրած մէկ ժողովրդի պատմութեան տրամաբանութիւնը: Կեանքի խոշոր յեղաշրջումները սովորաբար լրագրական վաղանցուկ յօդուածներով և խղճուկ «ցանկալի է»-ներով չեն կատարուում: մարդկային ուղեղը խմորի մի զանգուած չէ, որին կարելի լինի ցանկացած ժամին այս կամ այն ձեւը տալ, դարերով դարձնուած գաղափարները դարերը միայն կարող են կրծել, ոչնչացնել, այլապէս ինչպէս բացատրել մեր ողբալի իրականութիւնը:

Ես դանտում եմ բուն ինզրին, այստեղի գիւղական եկեղեցուն, Նախորդ նամակներից մէկում քեզ գրել էի, որ այդ եկեղեցին գտնւում է մի կանաչադարձ բլրակի վրայ և իր սուր գոթական զանգակաւնով իշխում է գիւղի և շրջակայքի վրայ, թէեւ բուն շէնքը շատ փոքր է: Սա իսկապէս եկեղեցի էլ չէ, այլ փոքրիկ մատուռ, որ իրանք անուանում են chapelle: Այստեղ ժամերգութիւնը կատարւում է միայն կիրակի օրերը, մի պատեհօրի ձեռքով, որ միաժամանակ հովոււմ է մի քանի գիւղ, և դա ոչ մի անյարմարութիւն չի ներկայացնում, ի նկատի ունենալով յարաբերութիւնները հեշտութիւնը:

Ճաշից յետոյ ժամի 2½-ն է, մի այլ գիւղում իր կրօնական պարտքը կատարելուց յետոյ, քահանան հազիւ այժմ է հասել այստեղի ժամերգութեանը: Եկեղեցու փոքրիկ զանգի ձայնը միակերպ ու խղճուկ տարածւում է չըթակալքի վրայ և գիւղում փոքրիկ իրարանցում է սկսուում: Համարեա ամենքն առանց խտրութեան պատրաստուում են գնալ եկեղեցի և ոչ ոք

այս սոն օրին չի աշխատում Մարգ ու կին, աղջիկներ ու աղաներ, բացի շատ փոքր երեխաներից, դիմում են գէպի կռնայ բլրակը, որտեղից զանգի ձայնը նշում է անընդհատ Եկեղեցու դուռը ծածկուած է, բակում գիւղացիները խմբեր կազմած խօսում են ու ծիում, իսկ կանայք ու աղջիկները զրուում են կանաչների վրայ, ահա ժամաբը դուռը բացեց, աղամարդիկ սպասում են, որ նախ կանայք ներս մտնեն տեղաւորուեն, նրանցից յետոյ իրանք առաջացան Այժմ համարեա ամբողջ գիւղը այս փոքրիկ եկեղեցումն է համախմբուած:

Այս եկեղեցին ներսից նոյնքան անշուք է, որքան և զրսից, նրա բոլոր զարդը կազմում են փայտէ խեղճ նստարանները շարուած պատերի շուրջը, մի փոքրիկ ամբիոն քանանայի համար, և մի վերնայարկ ուր բարձրանում են փայտէ ստորձաններով: Առհասարակ բոլոր բողոքական եկեղեցիները թէ քաղաքներում և թէ գիւղերում վերին աստիճանի անշուք են լինում, կաթօլիկ եկեղեցու ծայրայնդ զարդասիրութիւնը, ոսկու և արծաթի անշափ առատութիւնը, թանկագին զարդանօթեղէնները, արձանները, պատկերները, օրենցով պապականութիւնը ծանրարեւել և խեղդել էր հաւասար, Լիւղերին, քրիստոնէական նախնի պարզութիւնը վերականգնելու իր եռանդի մէջ, մղելին գէպի մի ալ ծայրայնդութիւն և նա իր հաստատած եկեղեցին զարծրեց մի տեսակ դաստիարակութիւնների դաճիճ, ուր ազօթողի և իր Աստու մէջ ոչ մի փայլուն առարկայ, ոչ մի թանկագին իր չը կայ: Բողոքականն իր եկեղեցու ժերկութեան մէջ աշխատում է իր հոգու մերկութեամբ կանգնել երկրէքի առաջ և իր խնդրուածքներն ու ազօթքը կատարել առանց օրու է չնշուօր կամ անշունչ միջնորդի, ահա թէ ինչու նա մերժում է նաեւ խոստովանութիւնը, որը մի տեսակ ներքումն իր լինէր իր կրօնական անհատականութեան, իր ազատութեան Բազարների եկեղեցիներն էլ անգարդ են, ուր մնաց գիւղականները, որոնք ուղղակի խղճուկ և սառն սպաւորութիւն են գործում, մանաւանդ պատկերների կատարեալ բացակայութեամբ:

Այս էլ այդ անշուք գիւղական եկեղեցիներից մէկն է: Այստեղ բազմութիւնը տեղաւորուեց առանձին կարգով, մի կողմում այդ տարին իրանց 16 տարին լրացնող աղաները, նրանց յետում նոյն տարիքն ունեցող աղջիկները, Հակատակ կողմում հասակ առած ու ջանիլ կանայք և աղջիկներ: Տղամարդիկ մեծ քնատմբ բարձրացան վերնայարկը ժամաւորներից իւրաքանչիւրն իր ձեռքում օւնի մի գիրք, դրանք ծայրնադրած սաղմոսներ են: Ամենքն էլ երգել դիտեն հոգեոր եր-

գեր, որ դպրոցներում անցնում են իբրև պարտաւորիչ առարկայ ձայնագրութեան հետ միասին:

Քահանան դեռ չը կայ, բազմութիւնը լուկեայն սպասում է: Եւ առիթից օգտուում եւ նստարանների վրայ շարուած դէմքերը դիտելու: Ամենքն էլ տօնական շորեր ունեն, տղամարդիկ մեծ թէ փոքր մաքուր, օսլայած շապիկ գոյնզգոյն փողպատներով: Գեղջուկներ են, այդ երևում է նրանց ամբողջ արտաքինից, սեղգեստները ճմուռած ու ծալծած, պարզ է, որ նրանք միայն տօն օրերին են հրապարակ դալիս, պահծու շորեր են: Կանայք գոյնզգոյն շրջագրեստներ ունեն գեղջուկ ճաշակով կարուած, գլխարկները ցօղից են ու լայնեզր, ու գրաւիչ անհոգութեամբ գրուած չիկահեր գլուխներին:

Ինչ որ դարմայնում է օտարականին չվէյցարական այսքան գրաւիչ, այսքան գեղեցիկ ընութեան մէջ ընակիչների տգեղութիւնն է: Ահա այստեղ իմ առաջն է համարեա ամբողջ գիւղը և սակայն այդ բոլոր բազմութեան մէջ ոչ մի իսկապէս գեղեցիկ տղամարդ կամ կին: Կոլոր սպիտակ դէմքեր են, մեղմ, անարտայայտիչ աչքերով, որոնք թարթում են երեխայական միամտութեամբ: Մեր երկրի այն սիրուն, դանգրահեր գլուխները, այն վառ և իմացականութեամբ լի աչքերը, այն խորաթափանց հայեալքը, այն խոհուն, կամ աւելի՛ ճիշտ խորամանկ ճակատներն այստեղ չը կան: Կանայք մեծ մասամբ կարճահասակ են, տգեղ իրանով, պաղ, անփայլ աչքերով, այտերը միշտ մի փոքր կարմիր, որ սակայն բնաւ գեղեցիկ չէ, գլուխները հարաւի կանանց հարուստ վարսերից դուրի, չվէյցարական կլիման կարծես թշնամի է մազերի, ինչպէս նաև ատամների: Սպիտակ փայլուն ատամներ և ալեծածան հարուստ վարսեր ունեցող մարդ կամ կին այս երկրում շատ հազուագիւտ են: Հարաւի ընակիչների այս երկու առաւելութիւնները միշտ չվէյցարացիների մէջ գեղասիրական նախանձ են շարժում: Բայց հասակաւորների տգեղութեան հակառակ սրբան գեղեցիկ են չվէյցարացի երեխաները՝ մի մի հրեշտակներ, որոնց նայելով մարդ մնում է դարմայած՝ թէ այդքան գեղեցիկ մանուկները ինչպէս են վերջում այնքան տգեղանում:

Իմ դիտողութիւններն ընդհատում է քահանան, որ ներս է գալիս և բարձրանում իր ամբիոնը: Նա մի երիտասարդ մարդ է, հաղիւ երեսուն տարեկան, համակրելի դէմքով, բարեձև, համարեա գեղեցիկ կազմուածքով, յամենայն դէպս աւելի գեղեցիկ քան բոլոր նստողները: Նրա հետ մտնում են գիւղական ուսուցիչը և եկեղեցու տիրացուն: Այս երեքը, որ գիւղական ինտե-

լիզենցիան են ներդաշնանում, հազնուած են համարեա միակերպ, քաղաքի ձեռով, իրանց շարժումներով տարբերում են միւսներին և աչքի բնկնում զեղջուկ ու պարզ բազմութեան մէջ, ժամհարն էլ վատ չէ հազնուած, նա սե ժուկեա ունի, սպիտակ չապիկ, իսկ նոր ամիլած դէմքը փայլում է ամբն պատշաճ հանդիսաւորութեամբ, բազմութեան մէջ միակ բարձրահասակ մարդն է, բայց կոնատ է, նրան պակասում է ձախ թերւ իր միակ ձեւքում՝ նա բռնած ունի փող հաւաքելու մի խիստ օրիգինալ թարազ, դա թիթեղեայ մի փոքրիկ արկղիկ է, փայտեայ երկար կոխով, ամեն մի նստարանի ծայրում, կանգնելով, ժամհարը մեկնում է այդ ամանը և նստողները հերթով ձգում են այնտեղ իրանց լումաները, ապա նա մեկնում է նոյն ամանը դէպի վեր՝ դէպի վերնայարկը, առանց շարքերի մէջ չբնկու, և հեշտութեամբ հաւաքում աստիճաններու եւ նկատեցի, որ ամենքն անխտիր որ և է գրամ ձգեցին ժամհարի թարազը, և ինչպէս իմացայ յետոյ, այդ ձեռով հաւաքուած գրամը յատկացում է բացառապէս գիւղի աղքատներին:

Ժամերգութիւնն սկսուեց մի սաղմսով, որ տիրացուն երգել սկսեց, բազմութիւնը ձայնակցեց ոտքի կանգնած, մեզմ ու խղճուկ ձայներ, օրոնք միախառնուելով կազմեցին մի դուրեկան համերգ՝ նոյնքան անյոյզ, նոյնքան խաղաղ, որքան ամեն բան այս երջանիկ երկրում: Համերգը լսեց, քահանան կարգաց «Գարձք ատաքելոցից» Պօղոսի այցելութիւնն Աթէնքին, ապա գիրքը փակելով, նա կարդացածը քարոզի նիւթ դարձրեց: Նա խօսում էր այնպէս, ինչպէս կը խօսէր քաղաքի մի լու պատուօր, թէ իբրև ոճ, թէ իբրև նիւթի յաջորդական մշակումն, այդ քարոզը մի օրինակելի դասախօսութիւն եղաւ: Հաճելի էր լսել ծայրէ ի ծայր:

Նա նախ վառ գոյներով նկարագրեց այն տպաւորութիւնը որ փրիխտփայ—մօրալիստ Պօղոս ատաքեալը կարող էր ստանալ զեղի ու շուայտ Աթէնքում, «էին աշխարհի այդ Պարիզում» աւելայրեց նա: Համեմատական մեթոդով և պատմական ճշտութեամբ նկարագրեց Աթէնքի հին տաճարները, սինագարգ և արձաններով լի, խօսեց Պարթենոնի մասին, բացատրեց նրա նշանակութիւնը հին յոյների համար և իր նկարագրութիւնն աւելի հասկանալի դարձնելու համար նա համեմատեց Պարթենոնը Վօզանի կաթեղրալի հետ, պատմեց նոյն-իսկ, թէ ինչպէս յունական այդ գեղեցիկ յիշատակարանը բարբարոս թուրքերի ձեւքով քար ու քանդ եղաւ: Հատկացնելու համար թէ Պօղոսը ինչ միջավայրում սկսեց իր ատաքելութիւնը, նա նկա-

րագրեց մեծ քաղաքի բազմազան ու կրքոտ ամբողջ իր զանա-
զանակերպ պարամպմունքներով, խօսեց Աթէնքի այն ժամա-
նակուայ փիլիսոփայական հոսանքների մասին, բացատրեց
պարզ, հասկանալի ժողովրդական լեզուով ստօրյիզմը և էպի-
կուրիզմը և մօտաւորապէս ցոյց տուեց, թէ Պօղոս ինչպէս
պէտք է վէճի բռնուած լինի այն ժամանակուայ փիլիսոփաների
հետ յունական արեւծազուժմի Միաստունածութեան մասին խօ-
սելով՝ նա շօշափեց նոյն-իսկ մետաֆիզիկական խնդիրներ, ան-
ցաւ դէպի բնագիտութիւնը, խօսեց երկնքի մասին, որ անհու-
նութիւնն է և այդ անսահմանութեան դաղափարին, իբրեւ եզ-
րակալութիւն, կապեց միաստունածութեան գաղափարը:

Այս ամբողջ քարոզից մօրալ հանելու համար նա դարձաւ
դէպի ժամանակակից կեանքը, շօշափեց հասարակական-բարոյա-
կան մի շարք խնդիրներ, որոնք սերտ աւելնչութիւն ունեն
չվէյցարացու նիստ ու կայի, նրա տնտեսական, բարոյական
կացութեան հետ, և իր ունկնդիրներին հրաւիրեց դէպի առողջ,
բարոյական սկզբունքներ, ինչպէս Պօղոս հրաւիրում էր աթէ-
նացիներին երես դարձնել արձաններից և դառնալ դէպի այն
«Անձանօթ Աստուածը» որի անունով, ասաց, տաճար կար հին
Յունաստանում: Այսպէս խօսեց Շվէյցարիայի գիւղական քա-
հանան, և այդ շատ հասկանալի է, որովհետեւ այստեղ ամեն մի
քահանայ, լինի նա քաղաքային թէ՛ գիւղական, անպատճառ հա-
մալսարանական է և յատկապէս այդ պաշտօնի համար պատ-
րաստուած, պատահական պոռոտորոյծ արկածախնդիրները,
կեանքի բոլոր ասպարիզներում անպէտք համարուած թշուա-
ռականներ, չեն կարող, երազել անգամ, ժողովրդի ուսուցիչ, հո-
գևոր հովիւ դառնալ այստեղ: Երջանիկ երկիր, քահանայ և ժո-
ղովուրդ իրար արժեն, այս օրուայ հրաշալի քարոզը լսում էր
Շվէյցարիայի գիւղացին, որոնց եղբայրները մեղանում անգրա-
դէտ են գեռ, և յայտնի չէ, թէ երբ գրագէտ կը դառնան: Ու-
շագրութեան արժանի մի երևոյթ ևս, այս ամբողջ քարոզն ու
ժամերգութիւնը տեսց հուզիչ մի ժամ, ոչ աւել և ոչ պակաս:
Այս բանը ես նկատել էի գեռ քաղաքների եկեղեցիներում: Դու
գիտես, սիրելիս, որ մեր վարդապետներն ու տէրտէրները կամ
խօսել չը գիտեն, կամ երբ բերանները բանան էլ վերջ չը կայ
ամբողջ ժամեր... Մեր քարոզիչները կարծում են, թէ երկար
խօսելը խելքի և կարողութեան նշան է, սկսում են Աղամից մեր
օրերով վերջացնելու համար: Չը գիտեմ, զու ինչպէս, բայց ես
լաւ յիշում եմ, որ երբ մեր եկեղեցիներում վարդապետը կամ
քահանան երեսը դարձնում էր դէպի ժողովուրդը և արտասա-

նում իր ասիական ժողովուրդը (ինչպես շատ են սիրում քեզ, խեղճ ժողովուրդ) ... ես միշտ գրում էի այն մարդի կացութեան մէջ, որին սպասում են մի ծանր պատիժ տալ, առանց որ խեղճ, այդ խեղճ մարդը կարողանար հասկանալ թէ ինչու եւ սկսում էր անհամութիւնների հին շարքը, տգէտ, անարամարան բարբառներին անծայր չղթան, յորանջի որքան կուգես, այս ու այն օտիկ վրայ յենուի փոխ առ փոխ քանի կամօղ է, բայց քարոզը վերջ չունի։ Մարդը խօսում է, խօսում, ինքն էլ չիմանալով թէ ինչ, իսկ թէ հաւատում է իր ասածին թէ ոչ, այդ մենակ ինքը գիտէ, ուրիշ ոչ ոք։ Հաւատացնում են, որ մի անգամ Պատկալը իր բարեկամին երկար նամակ գրելուց յետոյ վերջում աւելացրեց հետեւեալ ուշադրաւ խօսքերը, շեւրիք, բարեկամ, որ երկար եղաւ նամակս, կարճ գրելու ժամանակ չունեցայ։ Խորիմաստ խօսքեր, ճշմարիտ է, որ հակիճ ու տրամաբանօրէն մի բան ասելու կամ գրելու համար աւելի մտածել է հարկաւոր՝ հետեւապէս և աւելի ժամանակ, քան թէ երկար ու անկապ-անհամ խօսել գրելու Ասենք, արեւելքը միշտ շատախօս է ու ձանձրալի և արեւելցին իր ժամանակը խնայել, գնահատել չը գիտէ, ամեն ինչ այնտեղ ձգձգում է և ընթանում սպանիչ դանդաղութեամբ։ Երկար ու անհամ է խօսում արեւելքում քարոզիչը, երկարանում է միշտ մասնաւոր խօսակցութիւնը, երկար ու ձիգ են մեր բառերը, երկար ու ոլորուն են մեր եզանակները։ Ապա մեր լրագրերը, շատախօսութիւնների մի շտեմարան, մի փոքրիկ լուր հաղորդելու համար այնտեղ դու կը գտնես ամբողջ սիւնեակներ, ճառ՝ սկզբում, ճառ վերջում, իսկ մէջ տեղում մի բանի խօսք բուն նիւթի մասին։

Էհ, սիրելիս, քարոզի և քահանաների մասին խօսելիս ես ինչպէս մոռանամ մեր տէրտէրին, յաւակնող ու փքուն, գրտում շատախօս, լեզուանի, եկեղեցում քարոզելու համար բոլորովին համր, ինչպէս ձուկը։ Նա քարոզ չէր խօսի երբէք, և որպիսի փրկութիւն մեր ժողովրդի համար։ Միայն տարին մի անգամ ծնունդի Զորհնեաց հանդիսին, նրա սեւ օրն էր, որովհետեւ նա ստիպուած էր մի քանի խօսքով խաչը ջրից հանելու հրաւեր կարգալ իր հօտին։ Հնչաւ բան է, երեսը դարձնել զէպի ժողովուրդը և բաներ ասել, խեղճ մարդը, առանց այն էլ փոքրահասակ, այդ ժամանակ իսպառ փոքրանում էր, ասես զրակալի յետեւում ծածկուելու համար։ Բայց ճար չը կար, պէտք էր մի բան ասել, նա հազում էր, քրտնում, և վերջ ի վերջոյ գտնում էր տարիներ շարունակ կրկնած իր երեք նախադասութիւնը.

«Սիրելի ժողովուրդ, դուք գիտէք, որ մենք ամեն տարի խաչ
կը հանենք ջրից, էս տարի էլ հանում ենք, եկէք, հանէք»:
Խաչը ջրից հանում էին և տէրտէրն սպասում էր մինչեւ յա-
ջորդ ջրօրհնէք էլի մի երկու խօսք ասելու համար: Ինչ ուզում
ես ասա, բայց ես մեր տէրտէրին սիրում էի իր այդ սովորու-
թեան համար. կեանքում քիչ չեն նրանք, որոնք եթէ բնաւ չը
խօսէին շատ, աւելի լաւ կը լինէր:

Յը գրութիւն.

Լևկերդ՝

ԿՈՒՐԲԱԹ-ՀԱՐՈՒՆ